

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

Катедра „Психология, Педагогика и Социология“

Владимир Стефчов Искров

ГРУПОВИ ПРОЦЕСИ И СЪСТЕЗАТЕЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ В БАСКЕТБОЛА

АВТОРЕФЕРАТ

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен
„ДОКТОР“

Професионално направление „Теория и методика на физическото
възпитание и спортната тренировка (вкл. Методика на ЛФК)“

Научен ръководител: Проф. Татяна Янчева, Д.Н.

Рецензенти:

Проф. Юлия Георгиева Мутафова-Заберск, доктор
Доц. Галина Димитрова Домусчиева-Роглева, доктор

Научно жури:

Председател: проф. Росица Стефанова Църова, доктор
Членове: Проф. Юлия Георгиева Мутафова-Заберска доктор
Доц. Галина Димитрова Домусчиева-Роглева, доктор
Доц. Милена Величкова Алексиева, доктор
Доц. Ирен Йорданова Пелтекова, доктор

**София
2016**

Дисертационният труд е обсъден, апробиран и насочен за защита от разширен научен колегиум на катедра „Психология, педагогика и социология“ към НСА „Васил Левски“, гр. София на 29.01.2016 г.

Трудът е в обем на 191 страници, 43 таблици и 11 фигури. Библиографските справки включват 189 източника (от които 21 на кирилица и 178 на латиница). Номерацията на таблиците и фигурите в автореферата съвпада с тази от дисертацията.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 13.04.2016 г. от 14 часа в зала А3 на НСА „Васил Левски“. Студентски град, гр. София,

Материалите по защитата се намират в библиотеката на НСА

УВОД

Баскетболът оказва съществено влияние както върху развитието на психиката, така и върху взаимоотношенията между отделните членове на отбора, груповата сплотеност и екипност. Отборната игра влияе върху психологическия климат, лидерството, отборната мотивация и други, но същевременно ефективността и качеството на играта са в значителна степен повлияни от груповите процеси в отбора.

Баскетболната игра дава много повече от развитието на физически и психологически качества у практикуващите този спорт. Тя им дава възможност да изживеят емоции, които не могат да се преживеят чрез нито една друга дейност.

Спортът търпи огромно развитие в последните години. Началото на този разцвет на баскетбола в световен план бе дадено през 1992 на Олимпийските игри в Барселона. На този форум се позволи на професионални баскетболисти да участват в състезания, организирани от МОК. Това дава възможност на повече играчи и треньори да се докоснат до най-добрите в този спорт и да черпят от опита им.

Съобразителността и придобитият опит на водещите баскетболни държави в Европа доведе до утвърждаването им като нови световни имена до суперсилата в баскетбола – САЩ. Множество европейски баскетболисти са част от отборите в Националната Баскетболна Асоциация (НБА). Това участие на играчи от Европа в НБА доведе до изострянето на надпреварата в световен аспект, както и до развитието на нови методи за подготовка по целия свят. Наблюдава се създаване на технологии, които да обогатяват тренировъчния процес и методите за подготовка на отборите. Това от своя страна значително повишава качеството на играта, като по този начин тя става все по-популярна в световен план. Пример за това са 480-те милиона играещи баскетбол на различни нива.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд (с тема: „Групови процеси и състезателна реализация в баскетбола“) е разработен в рамките на увод, три глави, изводи и препоръки.

Глава първа съдържа характеристика на спорта баскетбол, както и значими фактори на спортното постижение. Разкриват се отборните детерминанти на спортното постижение и груповите психични процеси, които са предпоставка за постигане на успех или неуспех в състезание по баскетбол. Разглеждат се груповите процеси отборен климат, лидерство, колективна ефективност, сплотеност и обратната връзка от треньора.

I. Психологическа характеристика на баскетболната игра

Състезанието е есенцията на спорта (Cashmore, 2002). То осигурява определена среда, в която два отбора могат да покажат възможностите си в рамките на правилника. В крайна сметка и двете страни се възползват от състезанието, защото то дава възможност на играчите в отборите да развиват уменията си и личната си

ефективност. Отборите се форсират взаимно и по този начин те взаимно се принуждават да дадат най-доброто от себе си. Съвременният спорт е колективна по своя характер дейност. Дори, ако говорим за индивидуален спорт, състезателят, който участва в даденото състезание пак е част от отбор, който включва тренировъски щаб, лекар, масажист и други (Т. Янчева, 2006).

В основата на баскетбола е заложена идеята за превъзходство на една група от хора над друга такава, като и двете са поставени в точно определени, еднакви условия. Патриархът на българския баскетбол Веселин Темков дава следното определение: „По своята същност баскетболът е вид съревнователна дейност, в основата на която стои противопоставянето между играчите на два отбора“. Това противопоставяне протича в условията на остър дефицит от време и пространство и при голяма скорост на придвижване по терена (В. Пелтеков и кол., 1993). Разбира се, тези екстремални условия, в които са поставени играчите, водят до развиването на редица качества. Тези качества са както физически, така и психически, както отборни или групови, така и индивидуални. Освен чисто времеви и пространствени ограничения, в които са поставени играчите, те трябва да се съобразяват и с голямата вариативност в действията на противника. Целта на тези действия винаги е една, независимо дали отборът е в нападение или защита, противникът трябва да се принуждава да греши, да стреля от неудобни ситуации, да бъде забавян.

II. Групови психологически процеси в баскетболния отбор

Според Hogg и Williams (2000) груповите процеси имат своята история в научната литература. Те се свързват с груповата динамика. Авторите твърдят, че има последователност на развитието им в отбора. Те посочват, че „цялото е по-голямо от сбора на съставните му части“ (Hogg & Williams, 2000). В изследване, свързано с индивидуалните умения на играчи по бейзбол и баскетбол, Jones (1978) проучва до каква степен индивидуалните им качества спомагат за отборното постижение. Той установява, че за успешен край на срещата при бейзболистите зависимостта между индивидуалните умения и успеха е 99%. За да е успешен един бейзболен отбор това зависи 99% от индивидуалните качества на играчите и 1% от колективните. По отношение на баскетболистите той открива, че процентът е едва 35%, т.е. крайният успех от срещата е базиран на 35% от индивидуалните умения на играчите, а 65% са свързани с груповите процеси в отбора.

Редица автори посочват значимостта на съвместните действия, които са фокусирани в преследването на общата цел. По този начин всички членове на отбора споделят ползите и успехите от съвместната си работа. Понякога има ситуации, в които даден играч е принуден да жертва някое от баскетболните си качества в името на отборния успех. От направения теоретичен анализ можем да обобщим, че сплотеността, лидерството и колективната ефективност, са от съществено значение за спортния резултат.

В нашата специализирана литература изследванията на баскетболни отбори

в тази посока са епизодични. Това провокира нашия интерес към изследване на тази проблематика.

III. Състезателна реализация в баскетбола

В. Йорданов (2012) посочва, че състезателното постижение определя реализацията на спортистите. За по-голяма точност трябва да се говори не само за реализация, а и за състезателна реализация. В този смисъл успешността на спортистите се определя от възможностите им да разгърнат таланта си в екстремалните условия на спортно състезание (В. Йорданов, 2012).

Спортните специалисти постоянно се сблъскват с проблема за състезателната реализация. Редица спортисти не успяват да реализират максимума от възможностите си по време на състезание. Има много причини за това – липса на увереност, нежелание за изява, страх от противника, страх от хората, лица, обвързани с отбора като фенове, ръководство, треньори и др., „Съществува значителна разлика между притежаването на умения и способността те да се използват в различни условия и при различни ситуации, т.е. между тренираността и реализацията на спортиста“ (Т. Янчева, 2004). Спортисти от такъв тип имат необходимите физически качества, които им позволяват да овладеят спортно-техническите елементи на баскетболната игра, липсва им обаче „реализационната ефективност“. Понятието е дефинирано от Т. Янчева (2004) като „психологическите параметри на човек, от които зависи до колко той е способен да мобилизира своите възможности в съответната двигателна задача и в съответния момент“ (Т. Янчева, 2004).

Логично от казаното дотук можем да твърдим, че критерият, обуславящ спортното постижение, е **класирането**. То дава представа за състезателната реализация на спортистите и тяхното ниво. Важно е обаче да се отбележи, че нивото на регионално, републиканско, балканско, европейско, световно и олимпийско състезание са практически трудно съпоставими едни спрямо други. На тази база трябва да се вземе под внимание ранга на състезанието, за да може да се определи значимостта на спортното постижение, а оттам и на състезателната реализация.

От съществена важност е да се отбележи фактът, че при отборните спортове като баскетбола, състезателната реализация не би могла да е една и съща за всички участници в отбора. Това се дължи на различния принос, който всеки един от играчите е дал за отборните постижения. Някои от състезателите може дори да не са записали игрово време, но въпреки това те имат принос за успеха, защото са участвали активно в тренировъчния процес и по този начин са спомагали за подготовката на основния състав.

Поради тези причини тук се явява значима разлика във фактора „класиране“ между отборни и индивидуални спортове. Факторът „класиране“ при индивидуалните спортове се определя изцяло от игровата ефективност на състезателя. В баскетбола игровата ефективност се разпределя между всички играчи,

на база статистическите резултати, постигнати в отделната среща, турнир или първенство.

Състезателната реализация в баскетбола е процес, който се ръководи от треньора. В. Йорданов (2012) твърди, че успешното и ефективно изпълнение на различни дейности от страна на човека стои в основата на развитието както на обществото като цяло, така и на личността като участник в този процес. От една страна позитивният резултат от процеса се отразява в създаването на продукт с обществена стойност, от друга страна по-успешното изпълнение на дейността води до повишаване ефективността на участниците в нея. Именно личностната потребност от реализиране на собствения потенциал стои в основата на човешките постижения и успехите във всяка една обществена сфера (В. Йорданов, 2012). Това се потвърждава и от най-добрия колежански баскетболен треньор за всички времена Джон Удън „Човек трябва да достигне максималното за него ниво, спрямо генетично заложените му възможности“ или с други думи да бъдеш най-доброто, което може да бъдеш.

Хората реализират своя потенциал в различни области в зависимост от личните си потребности, интереси, мотиви, способности и др. Т. Янчева (2004) отбелязва, че спортът е може би една от сферите, която в най-голяма степен дава възможност за развитие и задоволяване на тези потребности за саморазвитие и изява на личността (Т. Янчева, 2004). Като социален феномен спортът, и в частност баскетболът, има силно влияние върху обществото и едновременно с това предоставя възможност за развитие, изява и реализация на личността на спортиста. Реализацията е свързана с дългогодишни тренировки и може да постави на изпитание личностните качества на състезателите в отбора.

В заключение е важно да отбележим, че *състезателната реализация се определя от състезателното постижение на спортистите. То е комплекс от класиране, ниво на съответното състезание (в спортове като баскетбола) и от игровата ефективност на всеки един състезател и отбора като цяло.*

По отношение на класирането и ранга бихме могли да кажем, че това са показатели, които са обективно измерими. Определянето обаче на игровата ефективност на състезателите би могла да бъде проблем в баскетбола, защото както казахме в началото, статистиката не може да отбележи абсолютно всички игрови действия на играчите.

Статистиката в баскетбола изразява обективните постижения на състезателите и отборите по отношение на игровите показатели. Тя онагледява статистически значимите компоненти на спортните постижения по време на баскетболен мач и е пряко свързана със състезателната реализация на играчите.

Един от най-важните начини и често използвани за анализ нивото на играчите и отборните постижения е чрез статистиката. Тези фактори и компоненти на играта, която тя отразява, се използват във всички турнири навсякъде по света. По този начин треньорите могат да планират работата си за предстоящо състезание или за цялата година, като крайната цел винаги е отлично представяне.

Основните компоненти от баскетболната игра, които се отразяват чрез статистиката са:

Минути – Времето, което даден играч е прекарал на терена.

Две точки – Успешни и неуспешни опити от две точки, както и процентното им съотношение.

Три точки – Успешни и неуспешни опити от линията за три точки, както и процентното им съотношение.

Наказателни удари – Успешни и неуспешни, както и процентното им съотношение.

Борби в нападение – Всички овладени борби в нападение от отбора и индивидуално на всеки играч.

Борби в защита – Всички овладени борби в защита от отбора и индивидуално на всеки играч.

Борби общо в нападение и защита – Всички овладени борби в защита и нападение от отбора и индивидуално на всеки играч.

Асистенции – Брой асистенции, които е направил всеки един играч.

Лични нарушения – Брой нарушения, които е направил даден играч или отбора.

Грешки – Брой грешки на всеки един играч и на отбора.

Откраднати топки – Брой откраднати топки на даден играч и отбора.

Блокове – Брой блокове на даден играч и на отбора.

Точки – Брой точки, които е отбелязал всеки състезател и отбора.

Коефициент за полезно действие – Коефициентът за полезно действие се определя от това, колко точки, борби, асистенции, блокове и откраднати топки има даден играч. За всяка точка се добавя по един пункт, по същия начин е и за борба, асистенция и открадната топка. Отнема се по един пункт, както следва: неуспешна стрелба, грешка, фаул в нападение.

Оценяването на отборната игра е изключително важна за треньорите в баскетбола. Melo Morais (2004) изследва факторите на победа или загуба, свързани с локацията на дадена среща (т.е. дали отборите побеждават или губят по-често, когато са гости). Той изследва 606 баскетболни срещи от първа мъжка лига в Сао Пауло, Бразилия, като използва официалната статистика за това: www.fpb.com.br (official site of the championship). Резултатите от това изследване показват, че 62% от срещите се печелят от домакините. Те са по-добри от гостите по отношение на стрелбата, борбите, откраднатите топки, асистенциите и процента при стрелба. Домакините са по-агресивни в нападение, стрелят повече от гостите и то по-успешно. Това доказва, че отборите, които са домакини превъзхождат по всички показатели, с изключение на борбите в нападение.

IV. Групови процеси и връзката им със спортното постижение

Редица изследвания имат за цел да установят връзката между **колективната ефективност и спортното постижение**. Колективната ефективност влияе пряко върху възприятията на играчите за възможностите, с които разполага отборът. Bandura смята, че колективната ефективност е породена от личната ефективност, като определя и двата типа ефективност като сходни процеси (Bandura 1986, 1994, 1997).

Друг важен процес, свързан с отбора и отборната ефективност, е **груповата сплотеност**. Forsyth (2010) и Dyaram, Lata и T.J. Kamalanabhan (2005) я определят като многостранен процес, който може да бъде разделен в четири основни групи: социални връзки, връзки, свързани с дадена задача, възприятия за единство и емоции (D.Forsyth, 2010) и (Dyaram, Lata & T. Kamalanabhan, 2005). Други автори определят сплотеността като динамичен процес, който търпи постоянно развитие в отбора (Furthermore, Scott, Budge, 1981). Главна роля в ръководенето им има треньорът. Той трябва да съумее да приобщи състезателите си активно да участват в груповите процеси.

Важен групов процес, който е неизменна част от всеки отбор, е **лидерството** и избраният от лидера поведенчески стил. Въпреки че редица изследователи правят опит да разработят универсална концепция за лидерството, универсално обяснение в научната литература все още не е постигнато (Bryman, 1992; Yukl, 1994). До голяма степен това се дължи на сложността на проблема. Burns (1978) отбелязва, че „лидерството е едно от най-наблюдаваните и малко разбирани явления.“ Northouse (2010) определя лидерството като „процес, при който дадено лице влияе върху група от индивидуалности с цел постигане на определените за нея цели (Northouse, 2010).

Друг важен за нашето изследване процес е **отборният климат**. Той е изследван в продължение на дълги години от психолозите. Едни от първите изследователи, заели се с този проблем, са K. Lewin, R. Lippitt, & R. White (1939). В началото той е бил изследван на организационно ниво. Howe (1977) разглежда климата на отборно ниво и установява по-висока валидност и взаимозависимости между поставянето на целите, общите цели и задачите, като по този начин слага основата на споделеното разбиране за климата в отбора (Howe, 1977). Tse, Dasborough и Ashkanasy (2008) определят отборния климат като социален процес, който силно въздейства върху членовете на отбора (Tse, Dasborough & Ashkanasy, 2008).

V. Колективна ефективност

Има много примери в спорта, които доказват значимостта на колективната ефективност в отбора като решаваща за успешността или провала. Типичен такъв пример е провалът на отбора по баскетбол на САЩ през 2002 година като домакин на световното първенство. Отборът е съставен от суперзвезди от НБА, които като индивидуалности превъзхождат всеки един отбор. За жалост на американците, те правят най-разочароващото си представяне в тяхната баскетболна история именно като домакини, като завършват на 6-то място. Две години по-рано Bandura (2000) посочва „Важното е да се вярва в колективността на отбора, не на индивидуалностите му, не е необичайно групи, които са талантиливи като индивидуалности да се представят слабо, защото те просто не работят добре като екип“ (Bandura, 2000).

D. Feltz и кол. (1988) изследват връзката между колективната ефективност, личната ефективност на играчите и влиянието им върху цялостното представяне на отбора по хоккей на лед. Успешността на отбора е измерена със статистически показатели като голова успеваемост, успеваемост при ситуации с предимство в броя на играчите (Power play) и голове от близко разстояние (Sort handed goals). Резултатите показват, че колективната ефективност е свързана с успеваемостта при Power play-ситуациите, а личната ефективност се свързва с броя голове по време на Power play и цялостната голова успеваемост.

Колективната ефективност има силно влияние върху постиженията. Успешните изяви на групата са особено важни. Те могат да бъдат основа за развитие на колективната ефективност. Според теоретиците в тази област отбори, които притежават високи нива на колективна ефективност, би трябвало да превъзхождат като резултати отборите с по-ниски нива на колективна ефективност.

VI. Груповата сплотеност и връзката ѝ със спортните постижения

Груповата сплотеност е един от често изследваните и подлагани на анализ процеси в колективните спортове. Hogg (1992) определя груповата сплотеност като процес, който се развива в и между малки групи от хора (Hogg, 1992). Сплотеността се дефинира по различни начини. Едно от най-популярните определения е на Carron и Hausenblas (1998). Според авторите тя е **динамичен процес, който отразява склонността на групата да бъде единна с цел удовлетворяване нуждите на ръководителя**. Те смятат, че това определение се отнася в голяма степен за групи, спортни отбори и роти (Carron & Hausenblas, 1998).

Според някои автори сплотеността в спорта е свързана със следните групи фактори:

1. **Фактори на средата**, като например натиск в нея.
2. **Личностни фактори**, като например лично усещане за отговорност по отношение на негативни външни фактори.
3. **Лидерски фактори**, като например задача, ориентирана срещу дадено лице.
4. **Отборни фактори** (Paskevich et al., 2001; Eys et al., 2006).

В спорта се допуска значително приемане на отборната сплотеност – това характеризира поставянето на общите цели. Ефективната съгласуваност на индивидуалните и груповите усилия и междуличностното привличане сред членовете на групата могат да доведат до по-добри резултати (Smith & Smoll, 1997). Отборите с добре развита сплотеност демонстрират изключителни постижения, по-добра комуникация и са по-постоянни (Carron & Spink, 1993). Следователно сплотеността би трябвало да допринесе за отборното развитие и да подкрепи груповите цели (Carron, Widmeyer & Brawley, 1988).

VII. Лидерски стилове и поведение на треньора в отбора

Лидерството е процес, който се изследва задълбочено в последните 60 години. Една от основните дефиниции на лидерството е дадена от Chemers (1997) „**лидерството е процес на социално въздействие, в който определена личност е в състояние да привлече помощта и подкрепата на други лица при осъществяването на общи цели**“ (Chemers, 1997).

Хипотетично лидерът на групата е ключов за постигане на колективната ефективност. **Лидерските действия убеждават и развиват вярванията в способността на играчите да подобряват колективността помежду си, с цел подобри резултати** (Zaccaro et al., 1995). Специфичният лидерски стил на поведение на треньора може да има директен и индиректен ефект върху отборната работа. Редица изследвания разкриват лидерството в контекста на различни дисциплини като психология, история, философия, образование, политически науки, теология и спорт (Klenke, 1993). Лидерството е обект на особен изследователски интерес (Chelladurai, 1984).

VIII. Обратната връзка от треньора и ролята ѝ в спортно-състезателната дейност

Обратната връзка от треньора е съществена за ефективността на учебно-тренировъчния процес. Тя осигурява необходимата информация относно начина на изпълнението, необходимите корекции, подкрепа при успешно представяне и игнориране или отчитане на определени действия у играчите.

Black и Weiss (1992) изследват взаимоотношенията между разбирането за треньорското поведение и разбирането на играчите за това на какво ниво са възможностите им и какво ниво на мотивация имат. Спортистите оценяват поведението на треньорите си, собственото си поведение, възможностите и мотивацията си чрез Coaching Feedback Questionnaire (CFQ) – Въпросник за обратната връзка от треньора, Smith и кол. (1979). Този тест обхваща и разбирането на състезателите относно обратната връзка, която получават от треньора си (Black & Weiss 1992).

IX. Отборен климат

Отборният климат развива взаимовръзките между членовете на групата, създава увереност у играчите за контрол над него. Разбира се треньорът има крайната дума за стабилизиране на отборния климат в отбора (Zander, 1982). Важно е да се каже, че членовете на група и членовете на отбор имат някои общи характеристики. Поради това ние разграничаваме ясно спортния отбор от групата. Освен като определени свойства на взаимни взаимодействия и взаимозависимост при изпълнение на задачите, отборите имат четири ключови характеристики.

Колективно усещане за идентичност („ние“ е по-голямо от „аз“).

Отличителни роли – всеки състезател добре познава своята работа в отбора.

Структурни модели на комуникация – има определена граница в комуникацията, която не трябва да бъде прекривана от състезателите както между тях, така и между тях и треньора.

Отборният климат зависи от редица **фактори**:

- социална подкрепа;
- положително въздействие относно изпълненията;
- свързаност между отборния климат и сплотеността;
- взаимна подкрепа и уважение;
- близост между играчите (обща дейност по отношение на баскетболните им занимания и извън тях);
- съвместимост между треньори и играчи;
- начин за представяне на вижданията от страна на треньора към играчите;
- възприемане на играчите от отбора: „Треньорът ми се опитва да ми помогне и да ме направи по-добър спортист“ (Anshel, 1994);
- ангажиментите, които поемат играчите, поведението им, отношението им, целите, които си поставят.

Всички тези фактори водят до положителен отборен климат.

Считаме, че всяко едно състезание, независимо от това на какво ниво и с какъв ранг е, би могло да бъде интересно за гледане и екстремално за състезателите тогава, когато силите на двата опонента са изравнени. В този смисъл и най-малкото предимство на един отбор може да бъде решаващо за състезателната реализация на играчите и успеха в конкретната среща. Именно поради това смятаме, че изследваната от нас проблематика е актуална и би помогнала на треньорите в търсене на найефективните подходи за управлението на състезателно-тренировъчния процес.

ГЛАВА ВТОРА

Втора глава включва целта, хипотезата, задачите, предмета, обекта, организацията и методическия инструментариум на емпиричното изследване.

1. Хипотеза

На основата на направения теоретичен анализ и наблюденията ни по време на тренировки и състезания, изведохме нашата работна хипотеза.

Допускаме, че груповите процеси влияят върху състезателната реализация на баскетболните отбори.

Частните ни хипотези са свързани със следните допускания:

По-високите нива на отборна сплотеност, колективна ефективност и по-добрият отборен климат влияят позитивно на спортните постижения и някои параметри на игровата ефективност в баскетбола.

Поведението на треньора и доминиращият лидерския стил влияят върху груповата сплотеност и колективната ефективност на отбора.

Демократичният стил на поведение от страна на треньора, социалната подкрепа, добрата обратна връзка и подкрепа на състезателите подобрява груповата сплотеност и колективната ефективност.

Отборната сплотеност, колективната ефективност и по-добрият отборен климат имат положителна връзка с показателите на игровата ефективност.

2.Цел

Целта на нашето проучване е да разкрием взаимовръзките между груповите процеси – колективна ефективност, отборна сплотеност, отборен климат, лидерското поведение на треньора и обратната връзка от треньора, и състезателната реализация при младежи и мъже баскетболисти.

3. Задачи на изследването

За реализиране на тази цел си поставихме следните задачи:

1. Да изследваме нивото на колективна ефективност, отборна сплотеност и лидерското поведение при мъже и младежи баскетболисти.
2. Да изследваме особеностите на обратната връзка от треньора.
3. Да потърсим евентуални зависимости между изследваните показатели.
4. Да проучим взаимовръзките между изследваните показатели и състезателната реализация (класиране и игрова ефективност).

4. Обект на изследването

Обект на нашето изследване бяха общо 169 състезатели от всички отбори, взели участие в държавното първенство по баскетбол за мъже в А група, както и всички отбори от Младежката лига по баскетбол за сезон 2013 – 2014.

5. Предмет на изследването

Предмет на изследване са изведените на основата на теоретичния анализ групови процеси, които влияят върху състезателната реализация.

- *Групова сплотеност.*
- *Лидерски стилове на поведение на треньора.*
- *Отборен климат.*
- *Колективна ефективност.*
- *Обратна връзка от треньора.*

6. Методика на изследването

За реализиране на целта и задачите на дисертационния труд използвахме следните методи:

1. Теоретичен анализ.
  2. Диагностичен експеримент.
- Използвахме комплексна методика, която включва:

6.2.1 Въпросник за изследване на груповата сплотеност – Group Environment Questionnaire (GEQ), разработен от Brawley, Carron и Widmeyer (1985), адаптиран за български условия от Т. Янчева и В. Искров (2010). Тестът е конструиран с цел да установи какви са нивата на сплотеност в даден отбор. Съдържа 18 въпроса, разделени в 4 подскали.

- *Привличане към групата - задача*. Всеки отделен член на групата изпитва еднакви чувства с останалите, изпитва близост и привързаност към отбора като цяло и към груповата задача.

- *Привличане към групата - социална дейност*. Всеки отделен член на групата изпитва еднакви чувства с останалите, изпитва близост и привързаност към отбора като негова социална единица.

- *Групова интеграция - задача*. Всеки отделен член на отбора чувства своята обвързаност с отбора и груповата задача, неговата противоречивост, неговите цели и стремежи.

- *Групова интеграция - социална дейност*. Всеки отделен член на отбора чувства своето приемане в отбора и взаимодействието си с останалите участници.

За оценка се използва 9-степенна скала Ликертов тип.

6.2.2. Въпросник за колективната ефективност в спорта - Collective Efficacy Questionnaire (CEQ), разработен от Fletz и Ligg, 1998, адаптиран за български условия от Т. Янчева, В. Искров и В. Йорданов (2010). Тестът е конструиран с цел да измерва очакванията на състезателите относно ефективността на отбора по време на състезание. Съдържа 49 въпроса, разделени в 5 подскали.

- *Способности*. Скалата отразява способностите на отбора да се справя с проблемни ситуации по време на игра, преодоляване на слабо начало и т.н.

- *Единство*. Скалата отразява уменията на състезателите да бъдат единни и да координират усилията си като отбор.

- *Постоянство*. Скалата отразява уменията на отбора да показва силно желание и дисциплина, също така възможностите на отбора да поставя цели.

- *Подготовка*. В скалата се включват уменията на отбора да се подготвят физически и психически за дадена среща, също така да показва повече умения от противника и да се справя под напрежение.

- *Усилия*. Скалата отразява желанието за победа на играчите, също така уменията на отбора да остава в игра дори, когато изглежда, че всичко е загубено.

Всеки въпрос се оценява с помощта на 9-степенна скала Ликертов тип.

6.2.3. Въпросник за обратната връзка от треньора – Coaching Feedback Questionnaire (CFQ), Smith и кол. (1979), адаптиран за български условия от Т. Янчева и В. Искров (2010). Тестът осигурява необходимата информация относно начина на

изпълнение, необходимите корекции, подкрепа на правилното изпълнение. Въпросникът съдържа 16 въпроса, разделени в 8 подскали.

- *Подкрепа*. Когато спортистите вярват, че техният треньор ще предостави обратна връзка, като например „Чудесна игра“.

- *Подкрепа плюс технически инструкции*. Когато спортистите вярват, че техният треньор ще предостави обратна връзка, като например „Чудесна игра, но гледай и топката“.

- *Без подкрепа*. Когато спортистите вярват, че техният треньор няма да обърне внимание на усилията им.

- *Игнориране на грешките*. Когато спортистите вярват, че техният треньор вижда грешките, които те правят, но не им обръща внимание.

- *Насърчаване, въпреки грешките*. „Горе ръцете! Ще го направиш по-добре следващия път“ или пък „Добро изпълнение, продължавай да работиш така“.

- *Инструкции за корекция на техническите грешки*. „Ти си свали ръката след стрелба. Следващият път я задръж горе“.

- *Назидание*. „Играеш ужасно!“ или пък „Това беше ужасно глупаво решение!“.

- *Инструкции за корекция на техническите грешки в комбинация с назидание*. „Техниката ти изглежда ужасно! Вдигни си главата“, „Колко пъти трябва да ти повтарям да си задържаеш ръката изпъната след стрелба?“.

Скалата за оценяване е 5-степенна Ликертов тип,

6.2.4. Въпросник за отборния климат Team Climate Questionnaire (TCQ), разработен от (Grand & Carron, 1982). Тестът съдържа 50 въпроса, разделени в пет подскали:

- *Яснота за ролята в отбора*. Всички играчи разбират каква е ролята им в отбора както по време на официално състезание, така и в тренировъчния процес.

- *За приемане на ролята в отбора*. Скалата установява дали играчите са удовлетворени от ролята, която им е зададена в отбора. Отразява до каква степен са доволни от тренировъчния процес.

- *За коректно изпълнение на ролята в отбора*. Скалата изразява до каква степен играчите са съгласни с поставената им роля и дали се стремят да спазват налагания от треньора стил и система на игра.

- *За съгласуваност на задачите*. Скалата цели да установи до каква степен отборът е единен при изпълнението на задачите и целите дали се стреми да ги изпълнява или по-скоро ги negliжира.

- *За социално единство/плотеност*. Скалата установява какви са взаимоотношенията между играчите дали те са приятелски, дали отборът е положително настроен към нови членове в екипа.

Скалата, която се използва за оценяване, е 7-степенна.

6.2.5. Ревизирана скала за оценяване на лидерството в спорта, разработена от Zhang et al. (1997) - Revised Leadership Scale for Sport (RLSS). Тестът съдържа 60 въпроса, разделени в 6 подскали. Въпросникът има три форми. Всеки един

от въпросите започва с „Моят треньор...“ (когато играчите дават оценка на лидерското поведение на треньора). Втората форма започва с „Предпочитам моят треньор ...“ (когато играчите изразяват какво биха желали да бъде лидерското поведение на треньора им). Третата форма представя разбирането на треньора за тяхното лично поведение, започвайки с „Аз ...“. Тя не е обект на нашето изследване:

- *Преподаване и инструктиране*. Скалата се отнася за това до каква степен тренировъчният процес се съблюдава, дават ли се насоки и корекции за представянето на отбора по време на тренировка и състезание.

- *Демократично поведение*. Скалата дава яснота дали треньорът взима под внимание мненията на играчите по въпроси, свързани с тренировъчния процес, дали се допитва до тях.

- *Авторитарно поведение*. Скалата дава яснота дали треньорите игнорират мненията на отбора по въпроси, отнасящи се за състезателно-тренировъчния процес.

- *Социална подкрепа*. Тази скала дава яснота дали треньорите са склонни да дават съвет в личен план на играчите, до каква степен познават семействата им, разговарят ли с тях извън залата по всякакви въпроси.

- *Положителна обратна връзка*. Скалата отразява уменията на треньора да оценява успехите на играчите и да ги насърчава.

- *Съобразяване на ситуацията*. Скалата се отнася за това до каква степен треньорът съумява да съобрази с какви възможности разполагат играчите му, да променя натоварванията и трудността на отделните игрови елементи спрямо повишаващите се умения на състезателите. Скалата, която се използва за оценяване, е 5-степенна Ликертов тип. Всички използвани тестове притежават много добри психометрични характеристики, които са обект на други наши публикации.

Статистически методи за обработка и анализ на данните.

За статистическа обработка на получените експериментални данни е използван програмен пакет SPSS 19.0. Използвани са следните статистически методи:

- Вариационен анализ – честотно разпределение;
- Сравнителен анализ – Т-тест;
- Корелационен анализ;
- Регресионен анализ – линейна регресия.

8. Организация на изследването

С цел добиването на максимално точни и коректни данни от изследваните лица, бе проведен предварителен разговор с всеки един от треньорите на изследваните отбори, целящ определяне на най-подходящо време спрямо спортния календар за тестиране на баскетболистите. От гледна точка на това, че изследваме групови психични показатели, решихме изследването да е във втората половина на сезона, защото някои от отборите са новосформирани или пък имат нови членове, а за развитието на групови психични процеси в даден отбор е нужно време и игрова

практика. Изследването бе проведено във втория полусезон от баскетболните първенства за Мъже А група и Младежи през сезон 2013 – 2014 година. Общият брой на изследваните лица е 169 от 15 отбора. Всеки от отборите бе изследван в два поредни дни, поради голямото количество въпроси, на които всеки един играч трябва да даде отговор.

ГЛАВА ТРЕТА

Трета глава включва анализа и интерпретацията на експерименталните данни. Представени са резултатите от проведеното изследване на протичащите групови процеси при младежи и мъже баскетболисти. Използван е сравнителен анализ между отборите от първата и втора половина на класирането. Анализирани са взаимовръзките между груповите процеси и игровите показатели. Обобщени са експерименталните данни, на основата на което са изведени изводи и препоръки.

1. Анализ на резултатите от изследването на колективната ефективност

Обобщената средна оценка за колективна ефективност на българските баскетболисти е $M=26.54$ (таблица 3). Този резултат е сходен с получените средни оценки при изследването на В. Йорданов, което включва обаче и резултатите на жени и кадети. За сравнение средните стойности, получени при това изследване са $M=26.16$. Полученият резултат е по-висок и от установените средните стойности за отборни спортове в страната $M=25.81$. Най-високи стойности са налице по подксалата „Усилия“. Изследваните от нас баскетболисти оценяват най-високо усилията, които полагат, за да постигнат успех в тренировъчно-състезателната дейност $M=27.66$. Според изследваните спортистите втора по значимост за колективната ефективност е скалата, отнасяща се до подготовката. Средната стойност по този показател е $M=27.09$. На трето място се нарежда постоянството $M=26.68$. Единството и способностите са оценени най-слабо съответно $M=25.97$ и $M=25.41$. Сходни са резултатите, получени в изследването на (В. Йорданов 2012).

Таблица 3. Резултати от вариационния анализ на колективната ефективност

Показател	N	M	SD	Min	Max

Способности	169	25.41	5.48	11	36
Единство	169	25.97	6.46	2	36
Постоянство	169	26.68	5.06	12	36
Подготовка	169	27.09	4.64	14	36
Усилия	169	27.66	4.93	13	36
Средно	169	26.54	4.57	13.2	36

2. Анализ на резултатите от изследването на отборния климат

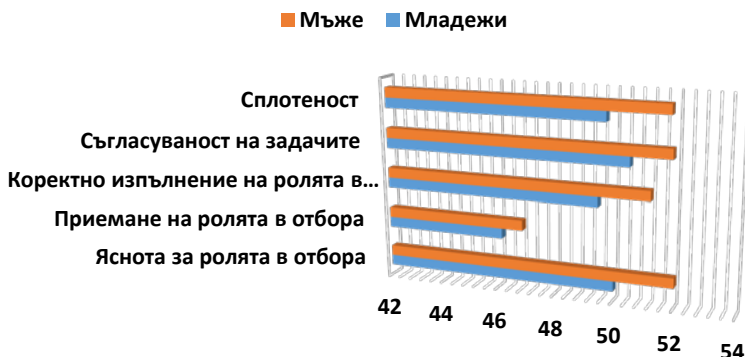
От получените резултати става ясно, че средният резултат на изследваните от нас баскетболисти е $M=50.06$. Състезателите определят като най-съществен показател за добрия отборен климат „съгласуваност на задачите“ $M=51.26$.

Таблица 4. Резултати от вариационния анализ на отборния климат

Показател	N	M	SD	Min	Max
Яснота на ролята	169	51.21	8.402	25	68
Приемане на ролята	169	46.56	6.230	30	63
Изпълнение на ролята	169	50.41	7.893	30	68
Съгласуваност на задач.	169	51.26	7.600	36	68
Социална сплотеност	169	50.86	7.988	26	70

Логично е именно тази скала да бъде най-високо оценена от баскетболистите, защото в отборен спорт като баскетбола всеки играч има определена задача, която трябва да бъде изпълнена и съгласувана както със съотборниците, така и с треньора. Много близки са стойностите по подскалата „яснота на ролята“ $M=51.21$. На фигура 2 са представени резултатите от Т-теста, целящ да установи значимостта на разликите по изследваните показатели между младежи и мъже.

Отборен климат

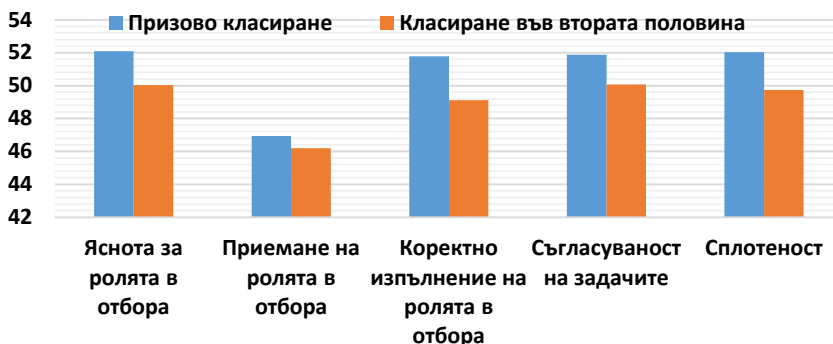

Фигура 2. Сравнителен анализ между младежи и мъже по подскалите на ТСQ

По всички подскали на теста мъжете демонстрират по-добри резултати. Значими разлики се наблюдават обаче само по скалата „социална сплотеност“ ($t=1,983$; $p=0,043$). Сплотеността е процес, който се изгражда в продължителен период от време. От тази гледна точка е логично мъжките отбори да демонстрират по-високи нива на сплотеност, защото те са тренирали и са се състезавали по-продължително време в сравнение с младежките. Сплотеността отразява и е характерна за взаимоотношенията в отбора. Мъжете са много по-толерантни и склонни да приемат нови играчи да се подкрепят.

На фигура 3 са представени резултатите от сравнителния анализ на данните по фактора „класиране“. Резултатите показват, че са налице значими различия по скалата „коректно изпълнение на ролята в отбора“ ($t=2,210$; $p=0,028$). Баскетболистите от отборите с призово класиране имат значимо по-високи стойности. Играчите се стремят да спазват налагания стил на игра от треньора. На тази база можем да кажем, че треньорите са давали правилни указания и са имали успешни изисквания към играчите, поради призовото класиране на отборите им. Значими разлики се наблюдава и по скалата „сплотеност“ ($t=1,986$; $p=0,049$). В този смисъл получените от нас резултати подкрепят данните от литературата относно влиянието на сплотеността върху отборните постижения. Играчите от водещите отбори се подкрепят извън баскетболната зала. Имат сходни интереси, различни от работата им в отбора, социално са обвързани.

Отборен Климат

Фигура 3. Резултати от сравнителен анализ на отборния климат в зависимост от класирането

3.1 Анализ на резултатите от изследването на лидерските стилове на треньора

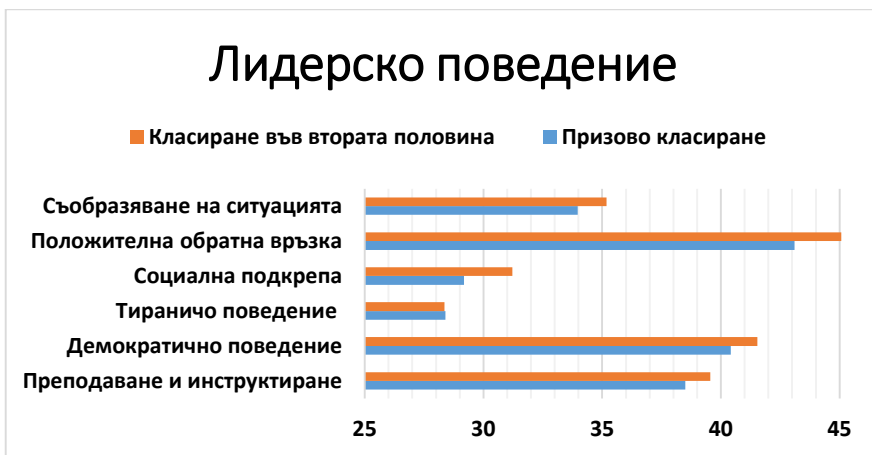
Резултатите сочат, че „положителна обратна връзка“ е оценена най-високо ($M=44.17$). Оценката, която спортистите са дали по тази скала е значително по-висока от всички останали (табл. 7). Те се чувстват по-добре, по-сигурни и по-успешни на терена, когато треньорът ги подкрепя.

На второ място те определят демократичното поведение на треньора ($M=41.00$). Постигнатите резултати демонстрират, че играчите предпочитат да бъдат част от процеса на вземане на решения, а не просто изпълнители. Следват скалата „преподаване и инструкции“ ($M=39.05$), „съобразяване на ситуацията“ ($M=34.60$). и „социалната подкрепа“, съответно ($M=30.23$). На последно място със значимо по-ниска стойност изследваните баскетболисти оценяват „деспотичното поведение“ ($M=28.38$).

Таблица 7. Резултати от вариационния анализ на лидерското поведение на треньора

Показател	N	M	SD	Min	Max
Преподаване и инструкции	169	39.05	6.514	18	50
Демократично поведение	169	41.00	7.491	18	56
Деспотично поведение	169	28.38	4.298	16	39
Социална подкрепа	169	30.23	6.474	14	79
Положителна обратна връзка	169	44.17	7.568	23	58
Съобразяване на ситуацията	169	34.60	5.259	18	45

На фиг. 4 са представени резултатите от сравнителния анализ на „лидерското поведение при треньора“ в зависимост от класирането. Налице са статистически значими разлики по две от подskalите на лидерското поведение – това са съответно „социална подкрепа“ ($t=2,062$; $p=0,041$) и „положителна обратна връзка“ ($t=1,972$; $p=0,045$).

Фигура 4. Резултати от сравнителен анализ на данните при отборите от първа и втора половина на класирането по скалите на RLSS

3.2 Анализ на резултатите от изследването на желаното лидерско поведение на треньора

От направения анализ става ясно, че подскарлата „положителна обратна връзка“ е оценена най-високо ($M=49.36$). Игралите оценяват високо и биха желали да бъдат по-често поощрявани от треньорите. Вторият по важност показател, според спортистите, е „демократичното поведение от страна на треньора“ – оценката е ($M=46.18$) (табл. 9).

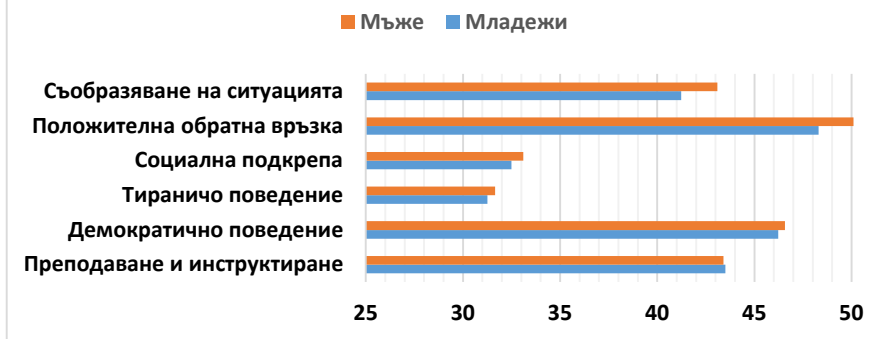
Таблица 9. Резултати от вариационния анализ на желаното лидерското поведение на треньора

Показател	N	M	SD	Min	Max
Преподаване и инструкции	169	42.59	4.605	27	50
Демократично поведение	169	46.18	6.112	25	60
Деспотично поведение	169	31.00	4.176	21	39
Социална подкрепа	169	32.83	4.133	22	40
Положителна обратна връзка	169	49.36	5.887	33	60
Съобразяване на ситуацията	169	42.23	4.568	29	50

Това потвърждава установеното от предния тест, че играчите искат и смятат, че трябва да бъдат част от процеса на вземане на решения. На трето и четвърто място са резултатите по скалите „преподаване и инструкции“ ($M=42.59$) и „съобразяване на ситуацията“ ($M=42.23$). Можем да кажем, че играчите биха искали да получават повече знания и насоки за играта, както и треньорите им да анализират и съобразяват ситуацията по-успешно. „Социалната подкрепа“ и „деспотичното поведение“ са оценени най-ниско от играчите, съответно ($M=32.83$) и ($M=31.00$).

Данните разкриват статистически значими различия по две от скалите. Мъжете значимо повече от младежите искат треньорите им да дават „положителна обратна връзка“ ($t=2.212$; $p=0.028$), т.е. техните изпълнения да бъдат отбелязвани като важни за отбора. Мъжете оценяват значимо по-високо „съобразяване на ситуацията“ ($t=2.689$; $p=0.008$).

Желано лидерско поведение

Фигура 5. Сравнителен анализ между младежи и мъже по субскалите на RLSS за желаното лидерско поведение на треньора

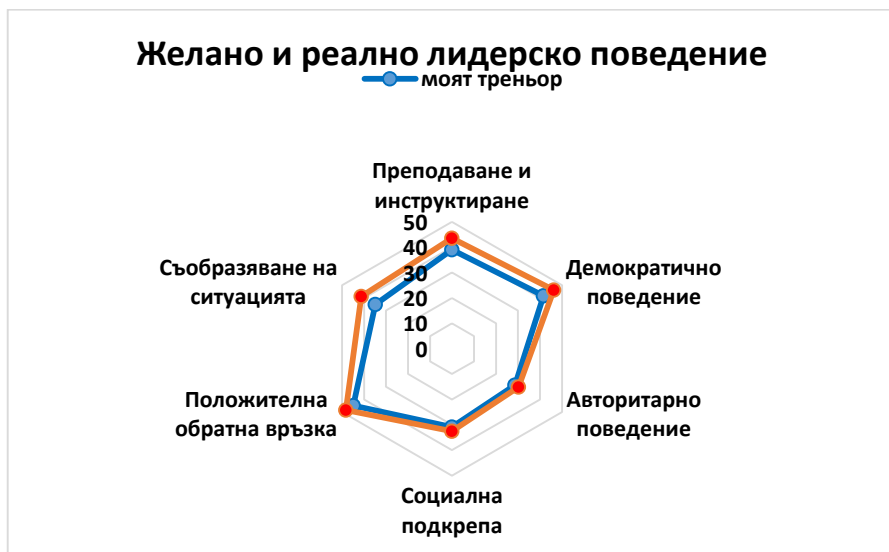
Те желаят треньорите да са по-динамични, да създават нови предизвикателства в тренировъчния процес и да променят нивата на натоварване.

За да установим, има ли значими разлики между желаното и реалното лидерско поведение при мъжете, използвахме Т-тест. Значими разлики се наблюдават по всички подскали на теста без скалата за „авторитарно поведение“. Резултатите са представени на фигура 6.

Фигура 6. Сравнителен анализ между реалното и желаното лидерско поведение при мъже по субскалите на RLSS

За да установим, има ли значими разлики между желаното и реалното лидерско поведение при младежите, използвахме Т-тест. Значими разлики се наблюдават по четири от подskalите на теста „преподаване и инструктиране“, „съобразяване със ситуацията“, „демократично поведение“ и „положителна обратна връзка“. Резултатите са представени на фигура 7. Младежите, също както мъжете, демонстрират значима разлика между реалното и желаното лидерско поведение на треньора. Според тях треньорите трябва да обръщат по-голямо внимание на „преподаване и инструктиране“. Важно е спортните педагози да бъдат по-демократични. В същото време обаче по скалата „авторитарно поведение“ не се наблюдава значима разлика. Младежите определят треньорите си като не особено авторитарни и смятат, че реалните нива на авторитарност в тренировъчния процес са адекватни на възможностите им. По отношение на „социалната сплотеност“ не се наблюдава значима разлика. Скалите на теста, отнасящи се за „положителна обратна връзка“ и „ситуационно внимание“ са със значими разлики.

Фигура 7. Сравнителен анализ между реалното и желаното лидерско поведение при младежи по субskalите на RLSS

4. Анализ на резултатите от изследването на груповата сплотеност

Получените резултати от изследването разкриват (табл. 13), че най-високо е оценена скалата Групова интеграция-задача. Установените средни стойности за българските баскетболисти са ($M=22.51$).

Таблица 13. Резултати от вариационния анализ на груповата сплотеност

Показател	N	M	SD	Min	Max
Групова интеграция-задача	169	17.28	5.329	5	31
Привличане към групата-социална дейност	169	20.04	6.868	5	40
Групова интеграция-социална дейност	169	22.51	7.188	10	37
Привличане към групата-задача	169	17.91	6.342	4	36

От този резултат става ясно, че всеки отделен член на отбора чувства своята значимост за отбора и към груповата задача. Втора по значимост е подскалата Привличане към групата-социална дейност ($M=20.04$). Явно за състезателите социалните дейности на отбора са от съществено значение. Със значително по-ниски стойности на трето и четвърто място са съответно Групова интеграция-социална дейност и Привличане към групата-задача ($M=17.91$) и ($M=17.28$).

5. Анализ на резултатите от изследването на обратната връзка от треньора

От направения анализ на обратната връзка от треньора става ясно, че българските баскетболисти – младежи и мъже – оценяват най-високо скалата „подкрепа“ ($M=7.28$) (табл. 14). Интересно е, че на втора позиция е поставена подскалата „назидание“ ($M=7.24$). Повечето играчи са обикновено или поощрявани, или назидавани за проявите и решенията си на терена. Следващ по значимост резултат има скалата, отнасяща се за „инструкция за корекция на технически грешки“ ($M=7.11$). На следваща позиция българските баскетболисти са определили „насърчаване, въпреки грешките“ ($M=7.08$).

Таблица 14. Резултати от вариационния анализ на обратната връзка от треньора

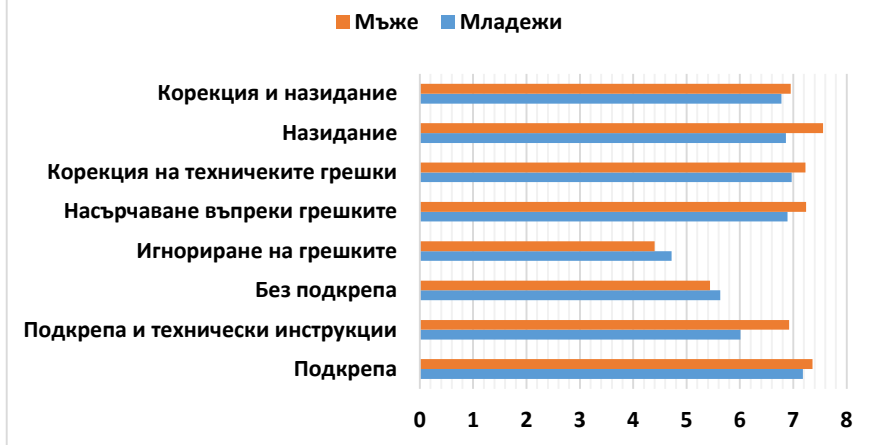
Показател	N	M	SD	Min	Max
Подкрепа	169	7.28	1.897	2	10
Подкрепа+техическа инструкция	169	6.77	1.985	2	10
Без подкрепа	169	5.53	2.363	2	10
Игнориране на грешките	169	4.55	2.432	2	10
Насърчаване въпреки грешки	169	7.08	2.094	2	10
Инструкция за корекция на технически грешки	169	7.11	1.853	2	10
Назидание	169	7.24	1.919	2	10
Инструкция за корекция на технически грешки в комбинация с назидание	169	6.88	2.125	2	10

Дотук можем да кажем, че разпределението на резултатите по този тест е логично, защото скалите, които са на първите позиции са гравитни и целят подкрепа на състезателите. Дори и скалата „назидание“ е изключително важна, защото благодарение на нея играчите осъзнават допуснати грешки. На пета позиция е субскалата „инструкция на технически грешки в комбинация с назидание“ ($M=6.88$). Такъв вид обратна връзка треньорът дава, когато играчът е сгрешил, бил е укорен за грешката си и трябва да я осъзнае бързо.

На шеста позиция е скалата, отнасяща се за „подкрепа и технически инструкции“ ($M=6.77$). Обикновено треньорите използват такъв вид подкрепа, когато играчите са направили нещо добро на терена, но не е изпълнено перфектно. „Без подкрепа“ и „игнориране на грешките“ са последните две субскали с резултат съответно ($M=5.53$) и ($M=4.55$).

На фигура 10 са представени резултатите от сравнителния анализ на резултатите в зависимост от възрастта. Статистически значими разлики между младежи и мъже се наблюдават по две от скалите на теста в полза на мъжете. Мъжете оценяват значимо по-високо от младежите „преподаването и техническите инструкции“, ($t=-1.981$; $p=0.043$). Мъжете оценяват важноста на техническите инструкции, това че треньорът ще ги подкрепя дори и да не са изпълнили някой технически елемент.

Обратна връзка

Фигура 10. Резултати от сравнителен анализ между младежи и мъже по скалите на CFQ

Следващата скала, по която се наблюдават значими разлики е „наизидание“. И по тази скала при мъжете са налице по-високи стойности ($t=-2,482$; $p=0,017$). Тези резултати не са в унисон с литературата. Треньорите на мъжки отбори си позволяят крайни изказвания като „играете ужасно“, защото играчите им са изградени като характери и един такъв анализ от страна на треньора по-скоро би ги спрял от по-нататъшни грешки, отколкото да ги обезкуражи. В същото време трябва да отбележим, че това е утвърден модел на работа при много български треньори. Този резултат може би е свързан и с някои народопсихологически особености. На фигура 11 са представени резултатите от сравнителния анализ при отборите, в зависимост от класирането.

Значими разлики се наблюдават по три от скалите на теста. Първата значима разлика е по скалата „подкрепа“ ($t=-2,241$; $p=0,026$). Класираните във втората половина получават значимо повече подкрепа от своите треньори в сравнение с по-успешните баскетболисти. Тези отбори са поощрявани от треньорите си, което е предпоставка за добра атмосфера в отбора, но въпреки това отборите заемат по-задни позиции в класирането.

Значими разлики се наблюдават и по скалата „игнориране на грешките“ ($t=-2,155$; $p=0,036$). Отборите от първата половина на класирането показват, че грешките им са игнорирани от треньорите. Разбира се, когато играта на един отбор е добре структурирана и грешките, които се допускат в рамките на позволеното (15 грешки са допустими за отбори в ниво А група и младежи), тогава те нямат съществено значение за крайния резултат от срещата. Треньорите са убедени, че състезателите им ще се справят успешно след допуснатите грешки.

Третата скала на теста, по която се наблюдават значими разлики е „назидание“ ($t=-2,661$; $p=0,009$). Това е един интересен резултат, защото отборите от призовото класиране са силно критикувани за свои грешни постъпки или решения по време на игра и въпреки това са на по-предни места в класирането. Вероятно те приемат оценката на треньора безпрекословно и дори, когато са строго критикувани за решенията си, явно приемат, че е заслужено и критиката е смятана за гравивна. Тези резултати се различават от изнесеното в литературата.

Фигура 11. Сравнителен анализ между отборите от първа и втора половина на класирането по измеренията на CFQ

Резултатите ни дават основание да обобщим, че българските баскетболисти постигат по-високи резултати, когато са коригирани и критикувани за грешките си, а по-успешните треньори са склонни да използват по-авторитарни методи, резултати, които се различават от данните в литературата.

6. Резултати от корелационния анализ на данните

Получените резултати от корелационния анализ разкриват редица интересни взаимовръзки.

Способностите, които са една от субскалите на въпросника за колективната ефективност в спорта и отразяват уменията на отбора да се справя с проблемни ситуации по време на игра, преодоляване на слабо начало и т.н., са в значителна положителна зависимост с останалите субскали на теста – единство, постоянство, подготовка и усилия.

Състезателите имат силна увереност, единни са, умеят да координират усилията си като отбор. Данните сочат силно желание за победа и дисциплина. Умеят

да се подготвят физически и психически за дадена среща и да се справят под напрежение. Демонстрират желание за победа, когато изглежда, че всичко е загубено. Единството дава представа за координацията на усилията между състезателите. Умерена положителна зависимост отчитаема между „единство“, „яснотата на ролята в отбора“ ($r=0.30^{**}$) и „социална сплотеност“ ($r=0.34^{**}$). Резултатите са представени на таблица 17. Тези корелации показват, че играчите са удовлетворени от ролята, която им е зададена в отбора, както и от тренировъчния процес. Баскетболистите демонстрират приятелски взаимоотношенията, те са положително настроени към нови членове в екипа. Това е предпоставка за развитие на благотворна работна среда, в която всеки един от състезателите да се чувства важна част от отбора.

Таблица 17. Резултати от корелационния анализ по подскалите

Показател	Единство	Подготовка
Единство	1	.699 ^{**}
Яснота на ролята в отбора	.299 ^{**}	.231 ^{**}
Социална Сплотеност	.336 ^{**}	.205 [*]
Подготовка	.699 ^{**}	1
Положителна обратна връзка – желано поведение	.206 [*]	.302 ^{**}

Корелациите са при степен на значимост ^{**} $p<0.01$, ^{*} $p<0.05$

Отделните компоненти на тренировъчния процес и поведението на треньора имат логична взаимовръзка. Подготовката корелира умерено с желаната положителната обратна връзка от треньора ($r=0.30^{**}$). Резултатите са представени в таблица 17. Този резултат показва, че баскетболистите разполагат с физически и психически качества да се справят с игрови ситуации под напрежение. За по-успешното справяне с такива критични моменти в играта треньорите трябва да оценяват успехите на играчите и да ги насърчават.

Умерени корелации се наблюдават между „усилията“, „яснота на ролята в отбора“ ($r=0.41^{**}$). и за „коректно изпълнение на ролята в отбора“ ($r=0.38^{**}$). Резултатите са представени на таблица 18. Корелацията е логична, поради факта, че изпълнението на задачите, поставяни от треньора и усилията, които отборът полага, за да постигне своята цел, са пряко свързани с успеха или неуспеха в дадена среща.

Таблица 18. Резултати от корелационния анализ по подскалите

Показател	Усилия
Яснота на ролята в отбора	.407**
Изпълнение на ролята в отбора	.378**
Съгласуваност на задачите	.357**
Социална сплотеност	.319**

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

„Усилията“ корелират умерено със „съгласуваност на задачите“ ($r=0.36^{**}$). и „социална сплотеност“ ($r=0.32^{**}$). Резултатите са представени в таблица 18. Изпълнението на задачите е свързано с полагането понякога на огромни усилия. Резултатът показва, че баскетболистите са склонни да изпълняват поставените им задачи. Една от причините за това вероятно е установената значима взаимовръзка със сплотеността, която създава условия за позитивна игрова обстановка. Такава среда подпомага успешното изпълнение на задачи с висока степен на трудност.

„Преподаване и инструктиране“, което се отнася до съблюдаване на тренировъчния процес от страна на треньора, корелира умерено с „усиления“ ($r=0.31^{*}$). Този резултат показва важноста на контрола по време на тренировка и състезание.

„Яснотата на ролята в отбора“ демонстрира значителна зависимост с всички показатели на отборния климат, както и всички показатели на отборния климат са в значителна зависимост с яснотата за ролята в отбора.

Умерена корелация се наблюдава между „яснотата на ролята“, „преподаване и инструкции“ ($r=0.48^{**}$), „положителна обратна връзка“ ($r=0.40^{**}$) и „съобразяване със ситуацията“ ($r=0.47^{**}$). Постигнатите взаимовръзки дават представа за важноста от контролирането на игровите процеси от треньора. Резултатът е представен на таблица 19.

Таблица 19. Резултати от корелационния анализ по подскалите

Показател	Съобразяване на ситуацията
Яснота на ролята в отбора	.470**
Преподаване и инструктиране	.482**
Положителна обратна връзка	.401**

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Получените резултати от корелационните връзки на изследваните показатели, разкриват свързаността на груповите процеси помежду им и важността треньорите да умеят да ги контролират.

В първа глава разгледахме статистическите показатели или игровите показатели, които са изведени като фактор на спортното постижение. Важно е да се отбележи и фактът, че при баскетбола класирането е свързано с отборното представяне, което включва ефективността, индивидуалните изпълнения на всеки един играч, съчетани в тактическите идеи на отбора. Тази ефективност на отбора се разделя между играчите в него. Тя не може да бъде равномерно разпределена. Именно коефициентът на полезно действие определя и доколко един играч е важен за отбора си. Както посочихме в първа глава, той се определя от всички игрови компоненти на баскетболната игра.

В направените анализи дотук целяхме да разгледаме взаимовръзките между постиженията, отразени в класирането, възрастовите различия между младежи и мъже, както и доминиращите групови процеси в отборите по баскетбол у нас.

Една от задачите на нашето изследване беше да потърсим връзка между изследваните от нас групови процеси и игровата ефективност. Смятаме, че „игровата ефективност“ е най-значимият показател за успешността на един отбор. Това се дължи на факта, че се оценяват всички основни игрови показатели. От гледна точка на това, че баскетболът е колективен спорт, ние считаме, че коефициентът на полезно действие на отборите има огромно влияние върху крайното постижение. В този смисъл, получените резултати биха показали кои игрови показатели са свързани с отборните групови процеси.

За да установим, какви са връзките между измерваните групови процеси и игровите показатели, използвахме корелационен анализ. Резултатите разкриват някои значими зависимости. Налице е значима корелация между скалата „яснота на ролята в отбора“ и успешна стрелба от зоната за две точки ($r=0.519^*$). Това означава, че състезателите са наясно, че дадена стрелба от тази зона трябва да бъде изработена за конкретен играч от отбора. Наблюдават се и взаимовръзки с личните нарушения на играчите ($r=0.511^*$). В баскетболните мачове, често се налага личните нарушения да бъдат част от тактическия план на отбора. Те спомагат за накъсването на играта и нарушават игровия ритъм на противника. Значителна взаимовръзка се наблюдава и при опитите за стрелби от зоната за две точки, което потвърждава твърдението, че всеки един от петимата на терена трябва ясно да съзнава ролята си, т.е. кой ще стреля и то с по-голяма вероятност за успех от всички на терена ($r=0.517^*$). Резултатите са представени в таблица 26.

Таблица 26. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност.

Показател	Яснота на ролята в отбора
Успешна стрелба от зоната за две точки	0.519*
Лични нарушения	0.511*
Опити за стрелби от зоната за две точки	0.517*

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Силна взаимовръзка е налице между скалата „изпълнение на ролята“ и опити за стрелба от средно разстояние ($r=0.668^{**}$). Значителна корелация се наблюдава при „успешни стрелби от средно разстояние“ ($r=0.551^{**}$). Това означава, че и по двата показателя играчите знаят, че задачата, която имат, трябва да бъде изпълнена от тях. Значителна взаимовръзка се наблюдава и при „овладените борби в защита“ ($r=0.568^{**}$). Този резултат е логичен, защото в баскетбола броят овладени борби, често пъти може да се окаже решаващ за крайния резултат. Всеки един от играчите трябва да участва в загърбването на противника и овладяването на топката.

Таблица 27. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Изпълнение на ролята
Опити за стрелба от средно разстояние	0.668**
Успешни стрелби от средно разстояние	0.551**
Овладени борби в защита	0.568**
Коефициент на полезно действие	0.554**

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Резултатите показват, че играчите разбират и се стараят да изпълнят тази своя роля в отбора. Висока корелация се наблюдава и при „коефициента на полезно действие“ ($r=0.554^{**}$). Именно този показател показва дали отборът е изпълнил ролята, която се очаква от него (таблица 27).

В заключение можем да кажем, че отборният климат най-силно взаимодейства със стрелбата от зоната за две точки, както и с успешните изстрели от същата зона. Този резултат е логичен, защото преимуществено стрелбите по време на баскетболен мач са именно от зоната за две точки. Високата групова сплотеност повишава вярата в успеха, помага на състезателите да са по-уверени в рискови ситуации. Вероятността да бъде извършено нарушение върху играч, който стреля от тази зона е много по-голяма за разлика от зоната за три точки. Можем да обобщим, че отборният климат е пряко свързан със стрелбите от средно разстояние, както и с успешните стрелби.

Данните разкриват и известни взаимовръзки между **колективната ефективност и игровите показатели**. Скалата „способности“ корелира отрицателно с игровия показател „грешки“ ($r=-0.535^*$). Повишаването на колективната ефективност би намалило грешките в отбора. Тази скала определя игровите способности на отборите и дали те имат умения за преодоляване на кризисни ситуации. Полученият резултат показва, че отборите съзнават важността на допуснатите грешки и имат разбирането, че това е един компонент на играта, който е решаващ за тяхното представяне.

Налице е значима отрицателна взаимовръзка и между скалата „постоянство“ и игровите показатели „грешки“ и положителна зависимост с „процент успеваемост на стрелба от зоната за три точки“. При грешките корелацията е ($r=-0.535^*$). Тази субскала се отнася за уменията на отбора да поставя цели. „Три точки-процент“ (този показател се отнася за процента успешни стрелби от линията за три точки) ($r=0.515^*$). Отборите смятат, че добрият процент успеваемост от линията за трите точки би им донесъл и високи резултати.

Между „усилия“ и грешките се наблюдава силна отрицателна взаимовръзка ($r=-0.626^{**}$). Усилията на играчите са насочени в посока правилни разигравания в нападение, недопускане на грешки. Това старание от страна на отбора да взима правилни решения увеличава шансовете за успех в дадена среща (таблица 30).

Таблица 30. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Способности	Постоянство	Усилия
Грешки	-0.535*	-0.535*	-0.626**
Процент успеваемост на стрелба от зоната за три точки	0.206	0.515*	0.234

Корелациите са при степен на значимост ** $p<0.01$, * $p<0.05$

По скалите „подготовка“ и „единство“ значими корелации не се наблюдават. Получените резултати по теста за колективната ефективност доказват, че колективната ефективност е свързана в най-голяма степен с „грешки“. Това влияе на нивото на мотивираност на играчите, както и на отборните цели. Добрите колективи допускат по-малко грешки, защото са по-добре сработени и това повишава увереността им в уменията и действията.

Резултатите разкриват определени зависимости между **лидерското поведение на треньора и игровите показатели**. Налице е силна корелация между „деспотично поведение“ и „успешните стрелби за две точки“ ($r=0.516^*$). Значителна взаимовръзка се наблюдава и по скалата „социална подкрепа“ и „блокове“ ($r=0.510^*$). Силна корелация се наблюдава между „положителна обратна връзка“ и „блоковете“ ($r=0.508^*$). В баскетбола „блокът“ или на баскетболен жаргон „чадър“ е елемент от играта, който не е от особена статистическа значимост, но е изключително атрактивен. Рядко се наблюдава по време на състезание. Треньорите поощряват играчите си,

когато успеят да го изпълнят. Често пъти при мощни чадъри или забивки е възможно ходът на мача да се обърне (таблица 31).

Таблица 31. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Деспотично поведение	Социална подкрепа	Положителна обратна връзка
Успешни стрелби за две точки	0.516*	0.135	0.321
Блокове	0.211	0.510*	0.508*

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Резултатите от корелационния анализ разкриват зависимости между желаното лидерско поведение на треньора и игровите показатели. Значителна взаимовръзка има между скалата „демократично поведение“ и „успешни стрелби от средно разстояние“ ($r=0.512^*$), както и при процента на успеваемост от средно разстояние ($r=0.552^{**}$).

Таблица 32. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Демократично поведение
Успешни стрелби от средно разстояние	0.512*
Процента на успеваемост от средно разстояние	0.552**
Процента стрелби от тройката	0.517*
Асистенции	0.514*
Лични нарушения	0.565**
Коефициент	0.515*
Блоковете	0.519*
Отбелязани точките	0.515*

Корелациите са при степен на значимост ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Това би могло да означава, че едно по-демократично поведение от страна на треньорите би подобрило тези показатели у играчите. Значителна взаимовръзка се наблюдава и с „процента стрелби от тройката“ ($r=0.517^*$) както и с „асистенциите“ и „личните нарушения“, съответно ($r=0.514^*$) и ($r=0.565^{**}$) (табл. 32).

В заключение можем да кажем, че лидерското поведение на треньора би въздействало по-успешно върху играта на отбора, ако е значително по-демократично от реалното му такова.

Значителни корелации бяха установени и между **груповата сплотеност** и **игровата ефективност**. Значими корелации се наблюдават между подskalата „привличане към групата-задача“, и „успешните стрелби от тройката“ ($r=0.545^{**}$). Вероятно играчите стрелят успешно от линията за три точки, когато чувстват привързаността помежду си и по този начин са по-уверени, поставената им задача за стрелба от тройката ще е успешна. Значима корелация се наблюдава и с „процента успешни стрелби от тройката“ ($r=0.541^{**}$). значителна взаимовръзка се наблюдава и с „процента реализирани наказателни удари“ ($r=0.526^{*}$). Силна зависимост има с „асистенциите“ ($r=0.527^{*}$). Това вероятно се дължи на факта, че когато груповата сплотеност е с по-високи нива, играчите са склонни да жертват личното си представяне и търсят своите съотборници, които може би са по-добре позиционирани от тях на терена и шансовете им да отбележат точки са по-високи.

Таблица 34. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Привличане към групата-задача
Успешни стрелби от тройката	0.545**
Процента успешни стрелби от тройката	0.541**
Процента реализирани наказателни удари	0.526*
Асистенциите	0.527*
Грешки	0.754**
Точки	0.535**
Коефициент за полезно действие	0.512*

Корелациите са при степен на значимост ** $p<0.01$, * $p<0.05$

Много силна отрицателна зависимост е налице в показателя „грешки“ ($r=-0.754^{**}$). Тази силна зависимост се дължи на съществената роля на грешките в отборното представяне (табл. 34).

Добрата групова сплотеност не позволява на отборите да правят много грешки и съответно да губят срещи заради неправилни решения. Зависимости се наблюдават и с показателя „точки“ и „коефициента за полезно действие“, съответно ($r=0.535^{**}$) и ($r=0.512^{*}$) (табл. 34). Това е логично, защото практически груповата сплотеност е свързана с всички начини за точкообразуване в баскетбола, а коефициентът за полезно действие най-много се влияе именно от стрелбите.

Причината за това влияние на коефициента от стрелбата е, че всяко едно нападение в баскетбола е свързано със стрелба.

Получените резултати дават основание да обобщим, че игровите показатели стрелба от две, три и наказателната линия се влияят силно от нивото на груповата сплотеност. Грешките и асистенциите, които са от съществено значение за крайния резултат на една среща, се влияят силно от колективната ефективност. Стана ясно също, че овладяването на „борбата в защита“ е свързано с обвързаността на отделните играчи към груповата задача. Това ни дава основание да твърдим, че груповата сплотеност в един отборен спорт като баскетбола е от съществено значение.

Обратната връзка от треньора също влияе върху **игровите показатели**.

Скалата „без подкрепа“ е в значителна отрицателна взаимовръзка при опитите за стрелба от зоната за две точки ($r=-0.515^*$) както и с „три точки опити за стрелба“ ($r=0.532^{**}$).

Таблица 36. Резултати от корелационния анализ между груповите процеси и игровата ефективност

Показател	Без подкрепа
Опитите за стрелба от зоната за две точки	-0.515*
Три точки опити за стрелба	0.532**
Успешни стрелби от зоната за три точки	0.589**
Процент вкарани от зоната за три точки	0.589**

Корелациите са при степен на значимост ** $p<0.01$, * $p<0.05$

Значителни взаимовръзки се наблюдават и при „успешни стрелби от зоната за трите точки“, както и с процент вкарани от същата зона и за двата игрови показателя резултатът е ($r=0.589^{**}$). Тези резултати са свързани с вярванията на играчите, че треньорът няма да обърне внимание на тяхното представяне (таблица 36).

Умерена отрицателна зависимост се наблюдава и между подскалата на теста „игнориране на грешките“ и „опитите за стрелба от средно разстояние“ ($r=-0.512^*$). В баскетбола стрелбата не е грешка, но може да бъде грешна! Грешна е стрелба, която е прибързана или се допуска пропуск в ситуация, която задължително трябва да се реализира (стрелба под коша сам). Логично е част от стрелбите да са игнорирани от треньора, защото те са изпълнени в контекста на игровата ситуация. Постоянното игнориране на стрелби от страна на треньора би довело до изстрели, които не са резонни. Слаба зависимост се наблюдава и при личните нарушения, които също могат да бъдат игнорирани от треньора с оглед на това, че обикновено нарушения се правят с цел недопускане на кош.

В заключение, треньорите са силно критични по отношение на стрелбите, които играчите изпълняват по време на състезание. Те са склонни да критикуват своите състезатели, когато не овладяват борбите в защита или не са агресивни в защита, когато имат поставена задача да откраднат топката от противника. Като цяло

българските тренъори на младежи и мъже са назидателни към играчите си по отношение на голяма част от игровите им показатели.

7. Резултати от регресионния анализ на изследваните показатели

За да проверим посоката на влиянието на груповите психични процеси върху игровите показатели, приложихме регресионен анализ.

Като предиктори определяме всички групови психични процеси и целим да установим как влияят върху зависимите променливи, които са игровите показатели.

При изследването на колективната ефективност и грешките установихме, че има значима обратна регресия ($\beta = -0.508$). Това показва, че под въздействието на колективната ефективност грешките биха могли да се повлияят. Постигнатият резултат разкрива, че колективната ефективност има силно влияние върху грешките, колкото по-високи са нивата ѝ, толкова по-малко грешки биха допусkali отборите.

Значима обратна регресия се наблюдава между усилията и грешките ($\beta = -0.620$), както и при постоянството и грешките ($\beta = -0.54$). Установените регресии сочат, че вложените усилия и постоянството в тренировъчния процес биха могли да намалят грешките в отбора. Предикторите „сплотеност“, „единство“ и „подготовка“ демонстрират резултати много близки до значимите, което потвърждава важността на отборния климат при намаляването на грешките в отбора.

Много силна значима отрицателна зависимост се наблюдава между „привличане към групата-задача“ и „грешките“ ($\beta = -0.754$). Резултатът дава информация, че груповата сплотеност може да повлияе и намали грешките. Тези данни показват важността на груповата сплотеност, колко значима е тя за спортното постижение. Както споменахме в началното зависимата променлива „грешки“ има ключово значение за успеха в дадена среща. На таблица 38 са представени значимите регресии между групови процеси и игровия показател грешки.

Таблица 38. Резултати от регресионния анализ на данните

Показател	Групови процеси и грешки			ΔR^2
	β	t	Sig.	
Колективна ефективност и грешки	-0.508	-2.103	0.049	25.4
Усилията и грешки	-0.620	-2.897	0.012	39.2
Постоянството и грешки	-0.54	-2.356	0.035	29.9
Привличане към групата-задача и грешки	-0.754	-4.142	0.001	56.9

От направения анализ става ясно, че отборният климат е свързан с успешните стрелби в баскетбола. Регресионният анализ разкрива, че яснотата на ролята в отбора влияе върху успешните стрелби от средно разстояние ($\beta = 0.519$). Изпълнението на

ролята влияе върху реализираните стрелби от средно разстояние ($\beta=0.664$). „Съгласуваност на задачите“ влияе върху „успешни стрелби от две точки“ данните сочат ($\beta=0.614$). Наблюдава се и регресионна зависимост между сплотеността и личните нарушения ($\beta=0.520$).

Последната регресионна зависимост по отношение на отборния климат се наблюдава при „сплотеността“ и „отбелязаните стрелби от средно разстояние“ ($\beta=0.613$). Тези зависимости между предикторите, обуславящи отборния климат като процес, показват важността и пряката му връзка с отбелязването на точки от средно разстояние. На таблица 39 са представени значимите регресии между групови процеси и игровите показатели стрелби и лични нарушения.

Таблица 39. Резултати от регресионния анализ на данните

Показател	Групови процеси, успешни стрелби и нарушения			ΔR^2
	β	t	Sig.	
Яснота на ролята-успешни стрелби от средно разстояние	0.519	2.186	0.048	26.9
Изпълнение на ролята и реализирани стрелби от средно разстояние	0.664	3.202	0.007	41.1
Съгласуваност на задачите и успешни стрелби от две точки	0.614	2.824	0.014	38
Социална сплотеност и лични нарушения	0.520	2.195	0.047	27
Социална сплотеност и отбелязани стрелби от средно разстояние	0.613	2.794	0.015	37.5

Отбелязаните точки от всички позиции демонстрират значима регресия с демократичното лидерско поведение на треньора ($\beta=0.512$). Такова поведение от страна на треньора е предпоставка за отбелязването на повече точки. Треньорите трябва да са внимателни с демократичното си поведение, защото установихме значима регресия между демократичното поведение на треньора и личните нарушения. Важно е спортният педагог да умее да борава с типовете поведение, които разполага в зависимост от игровата ситуация. Наблюдава се значимо влияние на „назиданието“ върху „отбелязаните точки“ ($\beta=0.515$). Вероятно назидателното поведение от страна на треньора въздейства на състезателите, вследствие на което те се мобилизират и бележат по-успешно.

„Привличането към групата-задача“ показва регресионна връзка с „отбелязаните точки“ ($\beta=0.535$). Резултатът сочи, че сплотеността в отбора,

споделяната отговорност и способностите да се справят в кризисни ситуации подобрява процента на отбелязани точки по време на състезание (табл. 43).

„Коефициентът на полезно действие“ е свързан с „ролята в отбора“ ($\beta=0.525$). Добрият отборен климат е предпоставка за изпълнение на поставената от треньора роля на спортистите. Важността на отборния климат е много съществена именно при показателя „коэффициент на полезно действие“. Полезността на отделните играчи и отбора като цяло е обобщаващият фактор от всички статистически значими действия. Рядко се случва отборите с по-нисък коефициент в края на мача да са победители. Поради тези причини играчите трябва да разбират значението на поставените им роли и тяхното изпълнение, то е определящо за успеха.

Таблица 43 Резултати от регресионния анализ по данните

Показател	Групови процеси, отбелязани точки и коефициент			ΔR^2
	B	t	Sig.	
<i>Демократично лидерско поведение на треньора и отбелязани точки</i>	0.512	2.086	0.048	26
<i>Назидание и отбелязани точки</i>	0.515	2.168	0.049	26.5
<i>Привличане към групата-задача и отбелязани точки</i>	0.535	2.282	0.040	28.6
<i>Ролята в отбора и коефициент на полезно действие</i>	0.525	2.215	0.045	27.1

Получените резултати при регресионния анализ и установените значими връзки между предикторите и зависимите променливи ни дават възможност чрез управление на груповите процеси да въздействаме за оптимизиране на игровата ефективност.

Изводи и препоръки

Направеният теоретичен анализ и получените резултати от изследването ни дават основание да изведем следните **изводи**:

1. Получените от нас резултати разкриват по-високи нива на колективната ефективност при изследваните от нас баскетболисти, в сравнение с данни от други подобни изследвания в България.

2. Резултатите от сравнителния анализ в зависимост от възрастта показват, че мъжете притежават по-благоприятни психични характеристики от младежите по почти всички измервани показатели. Значими различия са налице по скалите „социална сплотеност“, „положителна обратна връзка“, „съобразяване на ситуацията“, „преподаването и техническите инструкции“, „назидание“.

3. Резултатите от сравнителния анализ по фактора „класиране“ показва, че са налице значими различия между отборите от първата и втората половина на класирането по показателите „коректно изпълнение на ролята в отбора“, „социална сплотеност“, „игнориране на грешките“ и „назидание“, „социална подкрепа“, „положителна обратна връзка и подкрепа“.

4. Анализът на получените взаимовръзки между изследваните психични параметри и игровата ефективност установи зависимости между голяма част от изследваните груповите процеси и игровите показатели в баскетбола. Водещи за българските баскетболисти са връзките между лидерското поведение на треньора, успешните стрелби, личните нарушения, борбите в защита и асистенциите. Установени са значими корелации между отборния климат, груповата сплотеност и успешните стрелби. Колективната ефективност е в значима корелация с грешките.

5. От направения регресионен анализ се установи, че е налице обратна регресия между колективната ефективност, груповата сплотеност „привличане към групата-задача“ и допуснатите грешки. Разкриха се значими зависимости между отборния климат, груповата сплотеност и успешната стрелба. Лидерското поведение оказва влияние върху личните нарушения и асистенциите. Отборният климат има положителна връзка с овладените борби в защита.

ПРЕПОРЪКИ:

На основата на направения теоретичен анализ, получените резултати от изследването и обобщените изводи можем да направим следните **препоръки**:

1. Установените зависимости между груповите процеси и състезателната реализация (игрова ефективност и класиране) ни дават основание да препоръчаме целенасочено да се стимулират психичните параметри, които имат положително влияние върху състезателната реализация на отборите. Позволяваме си да препоръчаме целенасочена работа по отношение развитието на сплотеността в отбора, колективната ефективност и отборния климат.

2. Треньорите да отчитат важноста на различните типове лидерско поведение, което влияе върху спортното постижение. В тази връзка е необходимо целенасочено развитие на поведенчески умения, които да отговарят адекватно на нуждите на спортно-състезателната дейност. Обратната връзка към играчите да бъде безпристрастна, точна и ясна.

3. Да се координират действията между баскетболните треньори и психолозите с цел да се повиши компетентността на треньорите по отношение на управление на груповите процеси в отбора.

4. Получените резултати и зависимости между отделните психични показатели и игровата ефективност да бъдат използвани с цел оптимизиране на учебно-тренировъчния процес и подобряването на крайния резултат.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Искров, В.**, Лидерско поведение на треньора и връзката му със спортното постижение. „Спорт и наука“, извънреден брой 5/2015.

2. **Янчева, Т., В. Искров,** Отборният климат и лидерството като фактори за успех в баскетбола, Сборник научни доклади от VII-я Национален конгрес по психология, София, 31.X-02.XI.2014, С., Продуктентски център ЛМ ЕООД, С., 2014, С. 1474-1480.
3. **Янчева, Т., В. Искров.** Сплотеност и колективна ефективност при 13-14 годишни баскетболисти, В сб.: Личност, Мотивация, Спорт, Том 16, НСА ПРЕС, С., 2011, С.